

การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดทางการศึกษาของผู้นำไทยกับผู้นำญี่ปุ่น :

ศึกษากรณีเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกับโมริ อาริโนริ

A Comparative Study of Educational Elite's Thought between Thailand
and Japan : A Case Study of Chao Phraya Thammasakmontri and Mori Arinori

ธานี สุขเกษม¹ เกรียงไกร ทองจิตติ²

Thanee Sukkasem¹ Kriangkrai Thongjitti²

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์^{1,2}

Phetchabun Rajabhat University^{1,2}

Corresponding Author, E-mail : thanee.sukasem@gmail.com

Retrieved; 31-05-2025; Revised; 13-02-2025; Accepted; 24-04-2026

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของบทความนี้ คือ การศึกษาเชิงเปรียบเทียบแนวคิดทางการศึกษาของผู้นำไทย คือ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี และโมริ อาริโนริ ผู้นำของญี่ปุ่น โดยวิธีการศึกษาจากเอกสาร (Documentary Study) ทั้งหมด ผลการศึกษา พบว่า แนวความคิดทางการศึกษาของบุคคลทั้งสอง มีทั้งความคล้ายคลึงและความแตกต่าง **ในส่วนที่คล้ายคลึงกัน** คือ (1) ทั้งเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีและโมริ อาริโนริ ต่างก็เคยเป็นนักเรียนเรียนดีมาก่อนด้วยกันทั้งคู่ (2) เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีและโมริ อาริโนริ เคยเป็นผู้ได้รับทุนจากรัฐบาลไปศึกษาต่อต่างประเทศเหมือนกัน (3) เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีและโมริ อาริโนริ เข้ารับราชการเหมือนกัน **ในส่วนที่แตกต่างกัน** พบว่า (1) เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ศึกษาเล่าเรียนมาทางสายวิชาชีพครูโดยเฉพาะ ในขณะที่โมริ อาริโนริ ไม่เคยศึกษาวิชาชีพครูจากแหล่งใดเลย (2) ด้านปรัชญาหรือจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาของไทยและญี่ปุ่น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เห็นว่าการศึกษาจะเป็นประโยชน์ต่อตัวผู้เรียนโดยตรงในด้านการดำรงชีพ การปลูกฝังสติปัญญา และการเป็นคนดีมีศีลธรรม ส่วนโมริ อาริโนริ เห็นว่าการศึกษาของญี่ปุ่นนั้นไม่ใช่เพื่อผู้เรียนแต่ต้องเป็นไปเพื่อประเทศชาติ (3) ความแตกต่างเรื่องแนวความคิดในการผลิตครู เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเห็นว่า นักเรียนฝึกหัดครูจะต้องเป็นผู้มีความรู้ดีในวิชาที่สอน รู้วิธีการสอนและเป็นตัวอย่างที่ดีแก่นักเรียน ในขณะที่โมริ อาริโนริ เน้นที่บุคลิกภาพแบบของนักเรียนฝึกหัดครู คือ การเชื่อฟัง มีมารยาทและเกียรติภูมิ ทั้งนี้เพื่อสร้างชาติญี่ปุ่นนั่นเอง

คำสำคัญ : แนวความคิดทางการศึกษา ผู้นำไทยและผู้นำญี่ปุ่น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี โมริ อาริโนริ

Abstract

The purpose of this article is conduct a comparative study of the educational thought of the Thai leader, Chao Phraya Thammasakmontri and the Japanese leader, Mori Arinori. Using the documentary study from all document. The results found that the education thought of two men are both similar and different. The same aspects ; (1) Both Chao Phraya Thammasakmontri and Mori Arinori were once students with good academic study. (2) Chao Phraya Thammasakmontri and Mori Arinori were both recipients of government scholarships to study abroad. (3) Chao Phraya Thammasakmontri and Mori Arinori both entered government service. The different aspects ; (1) Chao Phraya Thammasakmontri studied specifically for the teacher, while Mori Arinori has never studied in the teaching profession anywhere. (2) Philosophy or purpose of education, Chao Phraya Thammasakmontri saw that education would be benefit to the students themselves in term of livelihood, cultivating wisdom and being a morally good person, while Mori Arinori saw that education in Japan is not for the students but for the nation and (3) Differences in teacher training method, Chao Phraya Thammasakmontri saw that teachers must have good knowledge in the subjects they teach, know how to teach and be a good example for students, while Mori Arinori emphasizes personality in three types are obedience, friend ship and dignity.

Keywords : Educational Thought, Thai leader and Japanese leader, Chao Phraya Thammasakmontri, Mori Arinori.

บทนำ

เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า การปฏิรูปประเทศและการศึกษาของไทยกับญี่ปุ่น อยู่ในยุคสมัยเดียวกัน คือ สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ของไทย กับ สมเด็จพระจักรพรรดิเมจิ หรือจักรพรรดิเมจิ ของญี่ปุ่น แต่ผลสำเร็จของประเทศทั้งสองแตกต่างกัน โดยมีปัจจัยหลายประการเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความแตกต่าง ทั้งสภาพพื้นฐานและสภาพการณ์ของประเทศในเวลานั้น ซึ่งทำให้ประเทศทั้งสองมีอุดมการณ์แตกต่างกัน

กรณีของไทยพบว่า มีการจัดการศึกษาตั้งแต่โบราณกาล ส่วนใหญ่อยู่ที่วัดและบ้านเป็นสำคัญ เน้นในเรื่องของการอ่านออกเขียนได้ เน้นการสอนแบบบอกเล่าและให้ท่องจำ มีการถ่ายทอดวิชาชีพและพุทธศาสนาเป็นหลัก ในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและมีจุดมุ่งหมายเพื่อการรักษาวัฒนธรรมประเพณี เพื่อความสุขของผู้เรียนและสังคม โดยเน้นที่ศีลธรรมจรรยาเป็นหลักสำคัญ (คลทาร์ตน์ พรหมประดู่, 2539) เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการศึกษาให้เข้าสู่แบบตะวันตกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากมีแรงผลักดันจากภัยคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก ทำให้ประเทศสยามต้องมีการ

ปฏิรูปการศึกษา ซึ่งไม่ได้เป็นการศึกษาตามแบบแผนประเพณีไทยแต่เดิม เมื่อเป็นเช่นนี้ประเทศสยามจึงเริ่มเปิดตัวเองให้ทันกับอารยประเทศ โดยจัดการศึกษาให้เป็นแบบเปิดกว้างมากขึ้น มีการนิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนในแต่ละระดับชั้น เพื่อรับราชการ สำหรับคนชั้นสูงอาจจะส่งลูกหลานของตนไปศึกษาต่อในต่างประเทศ (สมพงษ์ จิตระดับ, 2531) จากที่กล่าวมาทำให้เห็นว่า การศึกษาไทยในระยะนี้เป็นตัวนำของการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยได้อย่างรวดเร็ว ทำให้การศึกษาไทยส่วนใหญ่มีรูปแบบการศึกษาอย่างตะวันตก

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ก็เป็นบุคคลสำคัญท่านหนึ่งที่มีบทบาทอยู่ในช่วงเวลาดังกล่าว ถือเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษาของชาติในเวลานั้น กล่าวคือ นอกจากท่านจะเป็นเสนาบดี กระทรวงธรรมการคนแรกที่ได้รับการศึกษาทางด้านวิชาครูโดยตรง ทั้งจากภายในและต่างประเทศแล้ว ท่านยังเริ่มต้นชีวิตราชการด้วยการได้เต้าจากตำแหน่งนักเรียนสอนโรงเรียนตัวอย่าง จนได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ พ.ศ.2459-2469

งานเขียนเกี่ยวกับเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาบทบาททางด้านการศึกษามากกว่าแนวความคิดที่อยู่เบื้องหลังบทบาทดังกล่าว ดังนั้นการศึกษาแนวความคิดที่อยู่เบื้องหลังการแสดงบทบาท อาจจะช่วยให้อ่านบทบาททางการศึกษาของท่านได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ทางด้านของญี่ปุ่นพบว่า ในช่วงเวลาเดียวกันนี้มีการปฏิรูปประเทศครั้งใหญ่เกิดขึ้นในสมัยจักรพรรดิเมจิ หรือจักรพรรดิเมจิ ด้วยเหตุผลเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของประเทศให้มีความเจริญรุ่งเรือง ทันสมัยอย่างตะวันตก และเพื่อให้ประเทศรอดพ้นจากการคุกคามของลัทธิจักรวรรดินิยมของชาวตะวันตก เป็นการปฏิรูปทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและการศึกษา

ด้านการศึกษาญี่ปุ่นมีการปฏิรูปโดยมีประเด็นหลัก 3 ประการ คือ 1) ยกเลิกการศึกษาของแต่ละชนชั้น (Gogaku) และการเรียนการสอนในวัด (Terakoya) 2) จัดการศึกษาในระบบโรงเรียนสมัยใหม่เพื่อสอนวิทยาการตะวันตกที่เป็นประโยชน์ต่อปวงชน และยกเลิกการสอนตามแนวคิดตามหลักคำสอนของขงจื้อ 3) จัดตั้งกระทรวงศึกษาธิการขึ้นในปี ค.ศ.1871 และออกพระราชบัญญัติการศึกษาขึ้นในปี ค.ศ. 1872 จัดระเบียบการศึกษาในโรงเรียนเปิดสอนระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาทั่วประเทศ ก่อตั้งมหาวิทยาลัยโดยจ้างชาวต่างชาติจากยุโรปและอเมริกามาสอน ในสมัยเมจิการจัดการศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ ผลิตคนเพื่อเข้ารับราชการ และผลิตคนเพื่อประกอบอาชีพทางธุรกิจ การค้าและพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ (สมพร โกมารทัต, 2559)

สำหรับโมริ อาริโนริ ถือว่าเป็นบุคคลระดับผู้นำทางการศึกษาในยุคปฏิรูปการศึกษาสมัยเมจิ เขามีบทบาทสำคัญ 2 ประการ คือ 1) เป็นผู้เสนอแนะแนวคิดใหม่ๆ สำหรับการปฏิรูปการศึกษาของประเทศญี่ปุ่น และ 2) เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ คนแรกของญี่ปุ่นในยุคการจัดตั้งคณะรัฐบาลตามแบบตะวันตก โดยมี อิโต ฮิโรbumi (Ito Hirobumi) เป็นนายกรัฐมนตรี

วัตถุประสงค์ของบทความนี้คือ การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดทางการศึกษาของผู้นำทางการศึกษาของไทย คือ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี และผู้นำทางการศึกษาของญี่ปุ่น คือ โมริ อาริโนริ เพื่อพิจารณาถึงความคล้ายคลึงและความแตกต่างของแนวความคิดทางการศึกษาของทั้งสองท่านทั้งนี้

เนื่องจากบุคคลทั้งสองท่านต่างก็มีบทบาทในการปฏิรูปการศึกษาในประเทศของตนด้วยกัน การศึกษาเปรียบเทียบครั้งนี้จะใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารและหนังสือเป็นหลักที่เรียกว่า Documentary Study โดยกำหนดประเด็นหรือหัวข้อในการเปรียบเทียบไว้ดังนี้

1. ชีวิตประวัติ
2. การศึกษาและประสบการณ์ในต่างประเทศ
3. หน้าที่การงาน
4. แนวความคิดทางการศึกษา

ชีวประวัติของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี มีนามเดิมว่า สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา ผู้กำเนิดในตระกูลขุนนาง เป็นบุตรคนที่ 18 ของพระยาไชยสุรินทร์ (เจียม เทพหัสดิน ณ อยุธยา) และอยู่มีพี่น้องร่วมบิดาเดียวกัน 32 คน เกิดเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ.2419 ที่บ้านหลังศาลเจ้าหัวเม็ด ด้วยเหตุผลที่ท่านถือกำเนิดในตระกูลขุนนาง จึงทำให้ท่านได้มีโอกาสเข้าถวายตัวเป็นมหาดเล็กในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่เยาว์วัย (เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี, 2514)

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีใช้ชีวิตในช่วงเยาว์วัยด้วยความยากลำบากมากเพราะพระยาไชยสุรินทร์ผู้เป็นบิดาได้ถึงแก่กรรมในขณะที่ท่านมีอายุเพียง 8 ขวบ มารดาคือนางอยู่ ผู้เป็นเพียงสามัญชนได้เลี้ยงดูท่านต่อมาด้วยรายได้จากการเย็บปักถักร้อย ทรัพย์สินมรดกต่างๆ ที่เป็นของผู้เป็นบิดาก็ไม่ได้เป็นสิ่งจุนเจือต่อการดำรงชีวิตของท่านเลย เนื่องจาก ผู้รักษาททรัพย์ที่ทางราชการตั้งไว้ได้ยึดทรัพย์บางส่วน เหลือเพียงที่เป็นกรรมสิทธิ์ตามกฎหมายเท่านั้น (เสนาะจิต สุวรรณโพธิ์ศรี, 2506)

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ถ้าวิเคราะห์ถึงภูมิหลังในชีวิตช่วงปฐมวัยของท่านที่มีผลต่อ แนวคิดในการจัดการศึกษา จะเห็นได้ว่าเป็นเพราะชีวิตในปฐมวัยของท่านที่จะต้องประสบกับความยากลำบากในการดำเนินชีวิตจากการกำพร้าบิดา ทำให้ท่านต้องมีความมานะพากเพียร อดทน และพยายามกับการดำรงชีวิตในทุกๆ ด้านจนประสบความสำเร็จที่พอเป็นหลักฐานปรากฏอย่างแจ่มชัดคือ ผลการเรียนดีมาตลอด สิ่งนี้เองเป็นพลังที่ทำให้ท่านมีความรักและสนใจในเรื่องของการศึกษามาโดยตลอด ผลงานที่สำคัญ คือ ความคิดในการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย เหตุผลที่ทำให้ท่านจัดการศึกษาตามอัธยาศัยขึ้นก็เพราะ ท่านมีความเชื่อว่าทุกคนมีความสามารถ ถ้าหากมีโอกาสได้รับการศึกษาโดยทั่วหน้ากัน เขาก็สามารถพัฒนาตนเองได้ตามความสามารถที่มีอยู่ ความคิดในเรื่องการศึกษาตามอัธยาศัยนี้เป็นการศึกษาตามแบบเสรีนิยม ที่เน้นความเสมอภาคทางการศึกษานั้นเอง ท่านยังได้เสนอแนวคิดเรื่องนี้ในข้อความตอนหนึ่งว่า

“การจัดการศึกษาเฉพาะสำหรับหมู่คณะ ถึงจะจัดให้สูงสุดเพียงใดก็ไม่ใช้กำลังอันแท้จริงของชาติ บรรวณึ่ง กวีผู้หนึ่งได้กล่าวไว้ว่า” อย่างเพียรสร้างแต่ยักษ์และเทวดาเลย จงพยายามยกคนทั้งชาติให้สูงขึ้นพร้อมกันเถิด” ...เป็นคติสำหรับการศึกษาศัมัยนี้ซึ่งต้องผันแปรไปเป็นการศึกษาสำหรับชาติ เมื่อฐานแห่งชาติคือคนทั้งหมดได้เขยิบสูงขึ้นแล้ว ย่อมมีกำลังที่จะแข่งขันต่อสู้กับชาติอื่นๆ ได้ในทุกวิถีแห่งอาชีพ ” (คลทาร์ตัน พรหมประดู่, 2539)

การศึกษาและประสบการณ์จากต่างประเทศ

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้เริ่มการศึกษาครั้งแรกเมื่ออายุ 12 ปี ตรงกับปี พ.ศ.2431 ด้วยวิธีการต่อหนังสือที่วัดบพิตรพิมุข และสอบได้เป็นลำดับที่ 1 ต่อมาก็ได้เข้าเรียนที่พระตำหนักสวนกุหลาบ และสอบไล่ได้ประโยคที่ 2 ขณะนั้นท่านมีอายุ 13 ปี หลังจากนั้นก็สอบไล่ได้ประโยคที่ 6 เมื่ออายุ 16 ปี ต่อจากนั้นเมื่ออายุได้ 10 ปี และสอบไล่ได้ที่ 1 เมื่ออายุครบ 18 ปี ท่านก็ได้รับประกาศนียบัตรในวิชาครูชุดแรกเนื่องจากท่านสอบไล่ได้ที่ 1 มาตลอด เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้รับพระราชทานรางวัลถึง 2 ครั้ง ถึงครั้งแรกเมื่ออายุ 2 ปี ครั้งที่ 2 เมื่ออายุ 18 ปี สาเหตุที่ทำให้ท่านได้รับพระราชทานรางวัลนั้น น่าจะมาจากความขยันหมั่นเพียรของตัวท่านเอง จากผลการเรียนดีดังกล่าวทำให้ท่านได้รับคัดเลือกเป็นผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่ในทันทีที่เรียนจบ (ศิริ พุทธมาส, 2529)

จากการศึกษาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ถ้าได้ทำการวิเคราะห์ถึงภูมิหลังของการศึกษาที่มีผลต่อแนวคิดในการจัดการศึกษา จะเห็นได้ว่าการที่ท่านสอบไล่ได้ที่ 1 มาตลอด ตั้งแต่เริ่มต้นแห่งการศึกษาและได้รับพระราชทานทางรางวัล รวมถึงได้มีโอกาสใช้ชีวิตเริ่มต้นรับราชการด้วยการเป็นนักเรียนสอนที่โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ น่าจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ได้สร้างความประทับใจที่ดีต่อการศึกษาและการเข้ารับราชการ ซึ่งตัวท่านเองได้กล่าวไว้ในเรื่องของคุณสมบัติของคนดีไว้ว่า “คนดีนอกจากจะมีคุณสมบัติที่พึงปรารถนาแล้ว ...คุณสมบัติ อีกประการหนึ่ง คือ การเป็นคนขยันและมีผลการเรียนดี” (เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี, 2530)

สำหรับการศึกษาอบรมในต่างประเทศนั้นในปี พ.ศ.2438 ท่านได้รับคัดเลือกให้ไปศึกษาวิชาครูเพิ่มข้ามที่ประเทศอังกฤษ โดยศึกษาที่วิทยาลัยเบอร์โรด (Boyough Road) ที่ตั้งอยู่ที่ตำบลไวลสเวฟ ใกล้กรุงลอนดอน อยู่ในความดูแลของเซอร์ โรเบิร์ต มอแรนต์ (Sir Robert Morant) ข้าราชการในกระทรวงศึกษาธิการอังกฤษ ซึ่งเคยเป็นพระอาจารย์ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ท่านสำเร็จการศึกษาและได้รับประกาศนียบัตรวิชาครูจากประเทศอังกฤษ เมื่ออายุได้ 22 ปี (พ.ศ.2441) (ศิริ พุทธมาส, 2529) เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วท่านได้เดินทางไปดูงานด้านการศึกษาของประเทศอินเดียและประเทศพม่า อีกเป็นเวลา 3 เดือน

รายละเอียดเกี่ยวกับการศึกษาของท่านในประเทศอังกฤษเป็นเวลา 3 ปี ครั้งนั้น มีผู้กล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวโลกทัศน์ของท่านไว้ดังนี้ (มณูญ ลาโชโรจน์, 2521)

“...เมื่อครูเทพ(เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี)ได้เดินทางไปถึงประเทศอังกฤษเมื่อ ปี ค.ศ.1896 เป็นช่วงสมัยที่ค่อนข้างไปทางปลายรัชกาลของสมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรีย ประเทศอังกฤษในยุคนั้นได้พัฒนาสังคมมาถึงยุคที่พลังฝ่ายกบฏมีหัวก้าวหน้าเสรีนิยมหรือเรียกว่าพวก Fabian มีข้อเสนอเห็นอกกลุ่มการเมืองศักดินา....ครูเทพได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนฝึกหัดครู Borough Road ซึ่งเป็นแหล่งอิทธิพลต่อความคิดของครูเทพได้อยู่ในความดูแลของ Sir Robert Morant ข้าราชการลำดับสูงของอังกฤษและเป็นผู้ร่วมต่อสู้กับรัฐมนตรี Foster ของอังกฤษ ผลักดันพระราชบัญญัติการศึกษาปี ค.ศ. 1902 เป็นผลสำเร็จ พระราชบัญญัติฉบับนี้เป็นของอังกฤษได้ประสบปัญหาโต้แย้งระหว่างข้าราชการของรัฐบาลกับพระที่สอนหนังสือตามความ

เชื่อในนิยายต่างๆ ของศาสนาคริสต์เป็นการขัดขวาง การเปิดโอกาสให้คนสามัญได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง จนในปีที่ครูเทพเดินทางไปถึงอังกฤษ ผู้ดูแลของท่านคือ Sir Robert Morant ได้เปิดฉากสงครามกับการกรรมการศึกษาแห่งลอนดอน ผู้ผลักดันพระราชบัญญัติฉบับสำคัญนี้ โรงเรียนฝึกหัดครู Borough Road เป็นแหล่งต่อสู้ที่สำคัญ โดยมีกรรมกรพวก Fabian เป็นแนวร่วมนักศึกษาที่ดื้ออย่างเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีคงได้รับทราบและศึกษาถึงสถานการณ์เกี่ยวกับการต่อสู้นี้อย่างใกล้ชิด....”

จากความดังกล่าวนั้น แสดงให้เห็นว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้รับความคิดของพวก Fabian และเกิดความคิดว่าไม่ควรปิดกั้นโอกาสทางการศึกษาของมนุษย์ เพราะทรัพยากรมนุษย์เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศถ้าหากพวกเขาได้รับการศึกษาที่ดีก็จะมีความคิดที่จะสร้างสรรค์สังคมได้มาก ดังนั้นท่านจึงเสนอความคิดว่าพลเมืองในชาติควรได้รับการศึกษาตามกำลังทุนทรัพย์และความสามารถของตนเอง จากอิทธิพลแนวความคิดนี้น่าจะเป็นต้นกำเนิดของความคิดทางการศึกษาเรื่อง The National Education อันหมายถึงการศึกษาเพื่อมวลชน สอดคล้องกับการศึกษาที่เรียกว่า “การศึกษาตามอัธยาศัย” นั่นเอง

หลังจากที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกลับจากการศึกษาในประเทศอังกฤษแล้ว ท่านได้กลับมารับราชการในเมืองไทย และเป็นพนักงานแต่งแบบเรียนศาลาว่าการกรมศึกษาธิการ ในปีนี้เอง ท่านได้มีโอกาสไปดูงานการจัดการศึกษาที่ประเทศอินเดียในทุกระดับตั้งแต่ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา

อิทธิพลที่มีผลต่อความคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี คือ การศึกษาวิชาชีพ ท่านได้ทำการพิจารณาแล้วเห็นว่า วิชาชีพเป็นสิ่งที่จำเป็นมากสำหรับที่จะมีขึ้นประเทศไทย ความคิดในเรื่องนี้ อาจทำให้ท่านมองเห็นสภาพสังคมของอินเดียว่าเป็นเช่นเดียวกับบ้านเมืองของไทยที่ชาวชนบทส่วนใหญ่ไม่ค่อยมีความรู้ในการประกอบอาชีพ ส่วนใหญ่ก็จะกระทำไปตามอย่างประเพณีดั้งเดิมของตน

การเข้ารับราชการ

ท่านเข้ารับราชการในกรมศึกษาธิการเมื่อวันที่ 9 มกราคม พ.ศ.2542 ในตำแหน่งครูสอนวิชาในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ (ขุนวิรุฬห์จรรยา, 2501)

พ.ศ.2443 ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงไพศาลศิลปศาสตร์ เป็นผู้ช่วยหัวหน้ากองตรวจกรมศึกษาธิการ แต่ยังคงสอนอยู่ในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ด้วย

พ.ศ.2445 เดินทางไปดูงานการศึกษาของประเทศญี่ปุ่น อยู่นานอยู่ 72 วัน ขณะเดียวกันก็ไปเพื่อรอรับเสด็จนิวัติประเทศสยามของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) ซึ่งสำเร็จการศึกษาจากประเทศอังกฤษแล้ว

พ.ศ.2452 ได้รับบรรดาศักดิ์เป็น พระยาไพศาลศิลปศาสตร์

พ.ศ.2454 รับตำแหน่งปลัดทูลฉลอง (ปลัดกระทรวง-ปัจจุบัน) กระทรวงธรรมการและเป็นพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

พ.ศ.2455 เป็นปลัดทูลฉลอง กระทรวงธรรมการ

พ.ศ.2457 รั้งตำแหน่งผู้บัญชาการโรงเรียนข้าราชการพลเรือน อีกตำแหน่งหนึ่ง

พ.ศ.2459 เป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ

พ.ศ.2460 ได้รับบรรดาศักดิ์เป็น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี และมีอายุเพียง 40 ปี

จากที่ได้ศึกษาถึงชีวิตของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีในช่วงปฐมวัย การศึกษาลักษณะอุปนิสัยส่วนตัว ตลอดจนศึกษาถึงประสบการณ์เมื่อยังเยาว์วัย จะเห็นได้ว่าเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นผู้ที่มีความรักในทางการศึกษาอย่างแท้จริง จนสร้างความประทับใจที่ดีแก่ตัวท่านและบุคคลอื่นๆ ด้วยเช่นกัน

จากการที่ท่านมีผลการเรียนดีมาตลอดจนกระทั่งจบการศึกษาท่านก็ได้เริ่มต้นในงานราชการจากการเป็นผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่ในทันทีที่จบ หลังจากนั้นท่านก็ได้รับการคัดเลือกให้ไปดูงานยังต่างประเทศทำให้ท่านได้รับประสบการณ์ต่างๆ ทางการศึกษาจากชาติตะวันตก และมองเห็นความแตกต่างของการศึกษาไทยและชาติตะวันตกด้วย เหตุนี้จึงทำให้ท่านมีความสนใจที่จะทำการศึกษาในเมืองไทยขึ้น ผู้เขียนจะขอแยกแยะประสบการณ์ต่างๆ ของท่านดังนี้

1. จากการศึกษาและดูงานด้านการศึกษาในประเทศอังกฤษ จากการที่ท่านได้ไปดูและตรวจงานการศึกษาจากประเทศอังกฤษ ทำให้ท่านได้ความคิดใหม่ทางการศึกษาในเรื่องของการพัฒนาประเทศ โดยใช้การศึกษาเป็นตัวเบิกทาง โดยจัดการศึกษาด้วยการขยายการศึกษาให้ทั่วถึงทั้งประเทศ และจัดให้มีทั้งวิชาชีพ และวิชาสามัญ

ความคิดในการจัดการศึกษาวิชาชีพนี้ ชี้ให้เห็นว่าท่านต้องการพัฒนาความรู้ในการประกอบอาชีพด้วย ความคิดใหม่ที่สอดคล้องกับสังคมยุคใหม่ด้วยเพื่อให้ผลิตและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ได้รวดเร็วเท่าทันอารยประเทศ จากความคิดที่ท่านจัดให้มีการเรียนรู้วิชาชีพขึ้น อีกเหตุผลหนึ่งก็เพื่อป้องกันการหลงไหลเข้ามาทำงานในเมืองกรุง จากเหตุผลข้อนี้จึงเห็นได้ว่าท่านมีความคิดที่จะขยายความรู้ในด้านวิชาชีพให้กว้างขึ้นทั่วทุกภูมิภาค

ความคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีในเรื่องนี้ แสดงให้เห็นว่าท่านเป็นผู้มองการณ์ไกลและเป็นแนวคิดที่ทันสมัย ความคิดของท่านในเรื่องนี้ยังสอดคล้องกับนโยบายทางการศึกษาในปัจจุบันที่จัดให้มีการขยายสาขาวิชาชีพไปสู่ชนบทให้มากขึ้น

2. จากการศึกษาดูงานในประเทศอินเดีย ปี พ.ศ.2542 ท่านได้ไปดูงานการจัดการศึกษาที่ประเทศอินเดีย ในเขตมณฑลปัญจาบและมณฑลมีทราส ทั้งในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาและอุดมศึกษา

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์ได้ทำรายงานการไปดูงานครั้งนั้นว่า อินเดียจัดการศึกษาเป็น 3 อย่างคือการศึกษาระดับโรงเรียน การศึกษาระดับมหาวิทยาลัยสำหรับผู้ได้รับปริญญาและการศึกษาอย่างของอังกฤษ อินเดียใช้ภาษาอังกฤษเป็นภาษาหลักในการศึกษา ซึ่งเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีพิจารณาว่าสำหรับประเทศไทย ควรใช้ภาษาไทยซึ่งเป็นภาษาประจำชาติ ภาษาอังกฤษในไทยควรมีฐานะเป็นภาษาต่างประเทศ ซึ่งเขียนเอาไว้เป็นสะพานสำหรับการเรียนรู้อย่างอื่นเท่านั้น (ศิริ พุทธมาส, 2529) อิทธิพลทางความคิดที่เกิดจากการไปดูงานครั้งนี้ คือ การให้ความสนใจกับการศึกษาวิชาชีพ ซึ่งเจ้าพระยา

ธรรมศักดิ์มนตรีได้ให้ความเห็นว่า เป็นสิ่งที่ไทยควรเอาเป็นแบบอย่าง กล่าวคือ อินเดียจัดการศึกษาเพื่อให้ชาวนามีความรู้มากขึ้น จะได้ทำนาได้ดีขึ้น ไม่ใช่ให้ชาวนาที่มีโอกาสได้รับการศึกษาแล้วอยากทำงานอย่างชาวกูร โดยไม่ยอมกลับไปทำไร่ตามเดิม

3. จากการดูงานการศึกษาในประเทศญี่ปุ่น ในปี พ.ศ.2444 ท่านก็ได้ไปดูงานการจัดการศึกษาในประเทศญี่ปุ่น ซึ่งมีอิทธิพลต่อแนวความคิดทางการศึกษาที่ท่านได้รับจากญี่ปุ่น กล่าวคือ แนวความคิดทางการศึกษาจากที่ท่านได้ดูงานในครั้งนี้ทำให้ท่านมองเห็นความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงในการจัดการศึกษา ท่านพิจารณาเห็นว่าญี่ปุ่นสามารถขยายการศึกษาได้อย่างรวดเร็ว เพราะมีพื้นฐานของความพร้อมในด้านตัวโรงเรียนและครู เพื่อแต่อาศัยเทคนิควิธีของตะวันตกเข้าไปช่วยส่งเสริมก็เป็นการเพียงพอ เมื่อท่านได้คำนึงถึงในข้อนี้แล้ว ทำให้ท่านหันกลับมามองประเทศไทยว่า ข้ออ่อนด้อยของไทยนั้นยังมีมาก คือ การศึกษาในชั้นต้นที่มีความมุ่งหมายเพื่อให้อ่านออกเขียนได้ ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร

ด้วยสาเหตุดังกล่าวนี้ ทำให้ท่านต้องเริ่มต้นจัดการศึกษาตั้งแต่ชั้นต้นให้มีการเน้นให้ผู้เรียนอ่านออกเขียนได้ก่อน รวมทั้งมีความมุ่งหมายที่จะให้การศึกษาแก่คนทั้งชาติจากแนวความคิดทางการศึกษาตามารูปแบบของญี่ปุ่นดังกล่าวนี้ไม่ได้รับความสนใจมากนัก เพราะเป็นการเลียนแบบโครงการศึกษาของญี่ปุ่นเกือบทุกอย่าง

ในปี พ.ศ.2444 ท่านได้ไปดูการจัดการศึกษาของญี่ปุ่นอีกครั้งหนึ่ง เมื่อคราวรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (เมื่อครั้งที่ยังทรงดำรงฐานะเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร) เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้เขียนรายงานการไปดูงานในครั้งนี้ว่า ญี่ปุ่นมีการศึกษา 2 ชนิดคือ สามัญศึกษาและการศึกษาพิเศษ การกำหนดชั้นและอายุของผู้เรียน ในแต่ละชั้นได้จัดไว้เป็นระบบและกำหนดไว้อย่างแน่นอนคือ

ตารางที่ 1 แสดงระดับชั้น อายุ จำนวนปี ของระบบการศึกษาของญี่ปุ่น ปี พ.ศ.2444

ระดับชั้น	อายุ	จำนวนปี
โรงเรียนมูลศึกษา	3-6 ปี	3 ปี
โรงเรียนประถมศึกษาชั้นต้น	6-10 ปี	4 ปี
โรงเรียนประถมศึกษาชั้นสูง	10-14 ปี	4 ปี
โรงเรียนมัธยมศึกษา	12-17 ปี	5 ปี

ที่มา : ศิริ พุทธรณาส. 2529

แนวความคิดที่เกิดจากการไปดูงานของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีในครั้งนั้นคือ การเห็นว่าการจัดการศึกษาของไทย และญี่ปุ่นมีความแตกต่างกันมาก ความแตกต่างกันดังกล่าวทำให้ไทยไม่สามารถเลียนแบบการจัดการศึกษาของญี่ปุ่นได้ เนื่องจากญี่ปุ่นมีการศึกษาแบบดั้งเดิม ซึ่งมีประเพณีแพร่หลายอยู่แล้ว การศึกษาแบบดั้งเดิมของญี่ปุ่นสามารถรองรับการจัดการศึกษาแบบตะวันตกได้เป็นอย่างดี ฉะนั้นเมื่อถึงคราวที่ญี่ปุ่น จะต้องปรับปรุงการศึกษา ญี่ปุ่นจึงสามารถขยายการศึกษาของตนออกไปได้อย่างรวดเร็ว เนื่องจากมีความพร้อมอยู่แล้วทั้งทางด้านโรงเรียนและด้านครู เพียงแต่อาศัยเทคนิควิธีของตะวันตกเข้าไป

ช่วยเหลือกันนั้น ลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะที่ตรงกันข้ามกับการศึกษาของไทย ซึ่งแม้แต่การศึกษาขั้นต่ำสุดเพียงแค່ให้อ่านออกเขียนได้ ก็ยังไม่แพร่หลาย ดังนั้นหากไทยจะพยายามจัดการศึกษาโดยเลียนแบบญี่ปุ่น ก็จำเป็นต้องเริ่มต้นการการศึกษาในระดับต่ำนี้ เพื่อให้ประชาชนอ่านออกเขียนได้เสียก่อน (ศิริ พุทธมาศ, 2529)

ข้อเสนอแนะนี้ แสดงให้เห็นถึงการเป็นผู้มีความรู้กว้างขวางของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เนื่องจากแนวความคิดดังกล่าว เป็นการโต้กระแสแนวคิดของชนชั้นนำโดยส่วนใหญ่ในยุคนั้น ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมเป็นคนญี่ปุ่น เช่น เลียนแบบการจัดการศึกษา การปกครองและใช้เทคโนโลยีแบบญี่ปุ่น (ศิริ พุทธมาศ, 2529) เนื่องจากคนส่วนใหญ่พิจารณาว่าไทยและญี่ปุ่นมีความคล้ายคลึงกันในหลายๆ ด้าน เช่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติในระยะเวลาใกล้เคียงกับจักรพรรดิเมจิของญี่ปุ่น การเทียบเคียงเพื่อมองหาคำคล้ายคลึงเพื่อเลียนแบบญี่ปุ่นดังกล่าว ทำให้คนไทยส่วนใหญ่ไม่สามารถเห็นข้อจำกัดโดยธรรมชาติของไทยเอง ที่จะเลียนแบบความสำเร็จของญี่ปุ่นได้ (ศิริ พุทธมาศ, 2529)

อย่างไรก็ตามข้อเสนอเรื่องความแตกต่างระหว่างไทยและญี่ปุ่นของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีในครั้งนั้นไม่ได้รับความสนใจนัก เพราะปรากฏว่าแผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2445 ของไทย ร่างขึ้นโดยการเลียนแบบโครงการศึกษาของญี่ปุ่นแทบทุกอย่าง จนเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้แสดงความเห็นไว้ว่าไทยร่างแผนการศึกษาชาติของตนโดย “ซุบมือเปิบจากแผนการศึกษาชาติของญี่ปุ่น ซึ่งเป็นแผนรวมที่ใหม่ที่สุดในเวลานั้น (ศิริ พุทธมาศ, 2529)

ยิ่งไปกว่านั้นการที่ท่านได้รับเลือกให้ไปศึกษาต่อ ณ ประเทศอังกฤษทำให้ท่านมีประสบการณ์ด้านการศึกษามากมาย ทำให้ท่านสนใจที่จะพัฒนาการศึกษาของไทยให้เจริญขึ้น โดยตัดเทียบกับอารยประเทศ ความคิดที่เห็นเด่นชัดจากการที่ท่านได้ไปศึกษาต่างประเทศ คือ ความคิดในเรื่องวัตถุประสงค์ของการศึกษา ซึ่งท่านได้กล่าวถึงตอนหนึ่งในเรื่องที่ว่าด้วยความมุ่งหมายแห่งการศึกษาว่า

“ในการจัดการศึกษา การที่เอาอย่างหรือถ่ายแบบกันตรงๆ มักใช้ไม่ได้ ได้แต่เป็นเครื่องรู้เสมอ เป็นครูสำหรับเตือนสติและช่วยให้ง่ายเข้า ที่ของเขาถูกแล้ว เราจะได้ถือเอาที่ของเขาผิดเราจะได้คอยระวังพูดอีกนัยหนึ่ง การกระทำของประเทศใหม่ โดยเลืยวแลดูแบบอย่างแห่งประเทศเก่าๆ ควรเป็นไปในทางที่แก้ไขไปจากพื้นเดิมของตน ไม่ใช่เปลี่ยนไปจากพื้นเพของตน Evolution ไม่ใช่ Revolution” (คลทาร์ตัน พรหมประดู่, 2539)

จากข้อความนี้ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้เสนอแนะเรื่องการจัดการศึกษาว่าตามที่นักการศึกษาออกรูปแบบการศึกษาจากชาติตะวันตกมาทั้งหมดนั้นเป็นเพียงความสะดวกในการกระทำเท่านั้น ไม่ใช่สิ่งที่ถูกต้อง ในการคัดลอกหรือดัดแปลงทั้งหมดหรือบางส่วนนั้น จะต้องทำการพิจารณาให้สมเหตุสมผล คือ ต้องคำนึงถึงประเพณีวัฒนธรรมและรากฐานเดิมของไทยด้วย

หลังจากที่ท่านได้ดูงานการจัดการศึกษาของญี่ปุ่นแล้ว ท่านก็ได้กลับมาเมืองไทยและได้มีส่วนรวมในการจัดการศึกษาของไทยตลอดมา โดยท่านได้รับตำแหน่งทางการศึกษาหลายตำแหน่งด้วยกัน

ดังนี้ เมื่ออายุ 26 ปี พ.ศ.2446 ดำรงตำแหน่งเป็นปลัดกรมแบบเรียน เป็นเจ้ากรมราชบัณฑิต เจ้ากรมตรวจการ ในครั้งนี้ท่านได้เริ่มวางหลักสูตรบรรจุมหา และจัดการโรงเรียนตามแผนการศึกษาอย่างใหม่ เมื่ออายุ 36 ปี พ.ศ.2454 รั้งตำแหน่งปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ (ปลัดกระทรวงศึกษาธิการในปัจจุบัน) ในขณะเดียวกันท่านก็รั้งตำแหน่งผู้บัญชาการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนด้วย เมื่ออายุ 40 ปี พ.ศ.2459 ได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ(รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการในปัจจุบัน)

ที่กล่าวมาทั้งหมด หน้าที่การงานและประสบการณ์จากการปฏิบัติงานของท่านย่อมมีอิทธิพลที่ก่อให้เกิดความคิดในการจัดการศึกษาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีทั้งสิ้น

แนวความคิดทางการศึกษาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเห็นว่าการศึกษาคควรเป็นการส่งเสริมผู้เรียนทั้งในด้านสติปัญญา ร่างกาย อารมณ์ สังคมและจริยธรรม ถ้าขาดองค์ประกอบด้านใดด้านหนึ่ง การศึกษาก็บกพร่อง ตลอดจนเน้นในด้านการนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในสังคมได้

แนวความคิดทางการศึกษาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี อาจจะแบ่งได้เป็น 7 ประเด็นดังนี้

1. ความหมายของการศึกษาคือการพัฒนาผู้เรียนไปพร้อมๆ กับการปลูกสติปัญญา การบำรุงร่างกาย และการฝึกอบรมเรื่องคุณธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องจริยศึกษามากที่สุด ท่านมีความเชื่อว่าถ้าคนเรามีคุณธรรม มีอุปนิสัยดี ความเจริญของสังคมย่อมมีมากขึ้น

2. จุดมุ่งหมายของการศึกษา ท่านเห็นว่าผู้มีการศึกษาคควรมีคุณสมบัติ 4 ประการคือ (1) เป็นผู้มีการกำลังและความรู้ (2) เป็นผู้มีความสติปัญญา (3) เป็นผู้มีความจรรยาดี และ (4) เป็นผู้มีความมนุษยสัมพันธ์ดี

3. ประโยชน์ของการศึกษา เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเห็นว่ามิใช่เป็นไปเพื่อการเรียนรู้อย่างเดียว แต่ยังเป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างอื่นที่สำคัญกว่าด้วยเช่น เป็นไปเพื่อวางตัวในสังคมและเพื่อประกอบอาชีพ หรือเพื่อการค้าของประเทศเป็นประโยชน์ของการศึกษานอกจากจะทำให้ผู้เรียนรู้จักรหัสศาสตร์แล้ว ยังจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถปรับตัวเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของสังคมได้อย่างดีอีกด้วย

4. หลักสูตรการศึกษาเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเห็นว่า ควรจัดวิชาลงในหลักสูตรการศึกษาไว้ดังนี้ คือ (1) ให้มีวิชาชีพเพื่อการทำมาหากินเลี้ยงชีวิตตนเอง (2) ให้มีวิชาที่ปลูกสติปัญญา ทำให้เป็นคนฉลาดมีความคิดกว้างไกล (3) ให้มีวิชาศีลธรรม จรรยาเพื่อสร้างสรรค์สังคมให้สงบสุขยิ่งขึ้น และ (4) ให้มีวิชาพลศึกษา เพื่อฝึกร่างกายให้แข็งแรง เป็นสุขภาพบุรุษ มีน้ำใจ เป็นนักกีฬา

5. การจัดการศึกษา จะต้องมีการจัดการประถมศึกษา การจัดการมัธยมศึกษา การจัดการอุดมศึกษา และการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

6. การฝึกหัดครู เพื่อครูเป็นผู้มีบทบาทในการเรียนการสอน ครูจึงต้องมีคุณสมบัติบางประการคือ นอกจากจะมีความรู้ในวิชาที่ตัวเองต้องสอนแล้ว ยังต้องรู้วิธีการถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวไปยังผู้เรียนอีกด้วย

คุณสมบัติอีกประการหนึ่งของผู้เป็นครูคือ ต้องเป็นผู้มีความประพฤติดี สามารถเป็นแบบอย่างแก่ศิษย์ได้ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี กล่าวไว้ว่า (ศิริ พุทธมาศ, 2529 : 37) “นอกจากมีความรู้ในวิชา

หนังสือแล้ว ต้องเป็นผู้มีความรู้ในวิชาทางครูเป็นประเภทวิชาด้วย และต้องเป็นผู้มีจริยธรรม ดันประเสริฐ ส่วนหน้าที่ของครูมี 3 ประการ คือ สอนให้ดีที่สุด ปกครองให้เรียบร้อยที่สุด และรักษาระเบียบวินัยให้ดีที่สุด

7. แผนการศึกษาแห่งชาติ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 ซึ่งเป็นประโยชน์โดยตรงในแง่ของการขยายการศึกษาภาคบังคับออกไปสู่ประชาชน อันทำให้การจัดการศึกษาเพื่อการอ่านออกเขียนได้กระจายออกไปสู่ประชาชนในวงกว้างมากขึ้น (แน่งน้อย ตติธรานนท์, 2519) ในทัศนะของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเห็นว่าแผนการศึกษาของไทยควรมีจุดเน้น ดังนี้ (ศิระ พุททมาส, 2529)

- 1) การอบรมพลเมืองให้เป็นพลเมืองดี
- 2) การใช้นโยบายผสมกลมกลืนระหว่างชนในชาติเพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่ประชาชน
- 3) การจัดการศึกษาเพื่อโอกาสในการคัดเลือกบุคคลผู้เหมาะสมเข้ารับราชการ และผลิตบุคลากรที่มีการศึกษาสูงไว้ประกอบอาชีพที่ต้องใช้ความชำนาญพิเศษ

กล่าวโดยสรุป แนวทางในการจัดการศึกษาจึงมุ่งจัดการศึกษาเพื่อทวยราษฎร์ โดยมุ่งส่งเสริมวิชาด้านวิสามัญศึกษาให้ประชาชนไทยได้มีอาชีพติดตัวเพื่อการดำรงชีพ แนวคิดที่จัดวิชาด้านวิสามัญศึกษานั้น เริ่มต้นตั้งแต่ในระดับประถมศึกษา โดยมีจุดมุ่งหมายให้ผู้เรียนรักในงานอาชีพ และเพื่อประโยชน์ในการที่จะเป็นหนทางในการแก้ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจที่มีการแข่งขันกับประเทศไทย

จากแนวความคิดข้างต้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้นำมาใช้ในการจัดดำเนินงานโครงการศึกษาชาติ พ.ศ. 2464 ซึ่งดัดแปลงมาจากโครงการศึกษา พ.ศ. 2458 ที่เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (เสนบดีกระทรวงธรรมการท่านแรก) ดำเนินการอยู่ จุดมุ่งหมายของโครงการนี้ ก็เพื่อให้ประชาชนทุกคนมีความรู้ในการทำมาหาเลี้ยงชีพตามควรแก่อัตภาพ

ตามที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้จัดการศึกษาตามอัตภาพขึ้นมานั้นก็เพราะท่านได้เล็งเห็นถึงสภาพการณ์ต่าง ๆ ว่า เท่าที่ผ่านมา ราษฎรยังไม่ได้รับการศึกษาตามควรแก่อัตภาพและควรแก่สมัย ราษฎรยังล้าหลังไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงแห่งสมัยทั้งภายในและภายนอก และการศึกษายังมีความบกพร่องทั้งในด้านคุณภาพและปริมาณและยังล้าหลังกว่าประเทศเพื่อนบ้านอีกด้วย หนทางการจัดการศึกษาตามอัตภาพนั้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้กล่าวไว้ในเรื่องของการศึกษาสำหรับชาติความว่า (คลทาร์ตน์ พรหมประดู่, 2539)

"การศึกษาสำหรับชาติที่จะให้ราษฎรได้เรียนทั่วหน้าตามควรแก่อัตภาพจะมีแต่ฝ่ายสามัญศึกษาอย่างเดียวไม่ได้ ต้องมีวิสามัญศึกษา สอนวิชา กลไกกรรม หัตถกรรมและพาณิชยกรรมด้วย ใครเกิดมาควรจะทำ จะไรจะได้ไปทำสิ่งนั้น โรงเรียนวิสามัญชั้นต่ำช่วยแก้โรคอยากเป็นเสมียน ซึ่งโรงเรียนสามัญมีแต่จะสอนให้และเมื่อได้มีตั้งสามัญและวิสามัญศึกษาพอเหมาะสมแล้ว ทุกคนก็เรียนตามควรแก่อัตภาพ การศึกษาสำหรับชาติจึงเชื่อได้ว่าได้เพิ่มความรู้แห่งชาติให้สูงขึ้นพร้อมกันทั้งหมดนี้เอง คือกำลังของชาติ การ

จัดการศึกษาเฉพาะสำหรับหมู่คณะ ถึงจะจัดให้สูงเพียงใด ก็ไม่ใช่ประโยชน์อันแท้จริงของชาติ บรรานันท์ ปรารพษ์ชาวอังกฤษได้กล่าวว่า “อย่าเพียรสร้างแต่ยักษ์และเทวดาเลย จงพยายามยกคนทั้งชาติให้สูงขึ้น พร้อมกันเถิด”

จากคำกล่าวข้างต้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจึงให้ความสำคัญกับการศึกษาว่าการจัดการศึกษา เป็นกำลังสำคัญต่อการพัฒนาประเทศชาติโดยให้ความสำคัญกับการปฏิรูปพื้นฐานการศึกษาในวิชาชีพที่เหมาะสมกับสภาพสังคมไทยและเพื่อเป็นกำไรของชาติ วิชาพื้นฐานหลักที่ท่านได้เสนอไว้ในหลักสูตร เช่น วิชาศีลธรรม หัตถกรรม และพาณิชยกรรม วิชาการเหล่านี้ท่านมีความคิดเห็นว่า นอกจากจะให้คนไทยมีความรู้ด้านวิชาชีพและนำผลกำไรสู่ประเทศแล้วยังเป็นการถ่ายทอดถึงความเป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ไทยอีกด้วย โดยเฉพาะความรู้ด้านหัตถกรรมซึ่งอาจเป็นการสร้างสัมพันธภาพกับต่างชาติได้ดียิ่งขึ้น ประกอบกับเป็นการสร้างเกียรติภูมิให้กับคนไทยด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้ท่านยังมีความคิดว่า จากการที่คนไทยถูกรอบงำด้วยอิทธิพลของอารยธรรมตะวันตกนั้น เป็นเพราะการจัดการศึกษาไทยยังไม่กระจายทั่วถึง ทำให้ประชาชนมีความเข้าใจผิดและไม่สามารถปรับตัวได้อย่างถูกต้อง เมื่อความเจริญทางวัตถุของชาติตะวันตกเข้ามามีอิทธิพลในประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของวัฒนธรรมหรือเรื่องอื่นๆ ก็ตาม คนไทยจะเข้าใจว่าวัฒนธรรมของเขาดีกว่า ทันสมัยกว่า ขาดการพิจารณาว่าสิ่งใดดีหรือไม่ ปัญหาเหล่านี้ยังเกิดขึ้นมาถึงยุคปัจจุบันด้วยเหตุผลเช่นนี้ทำให้ท่านเสนอความคิดใน

การขยายโอกาสทางการศึกษาให้ทั่วถึงและวิธีนี้นำไปสู่แผนการศึกษาภาคบังคับของไทย ถ้าจะวิเคราะห์แนวคิดทางการศึกษาในเรื่องนี้ ผู้เขียนมีความเห็นว่ามิใช่ประโยชน์และสอดคล้องกับนโยบายการศึกษาของไทยในปัจจุบัน ที่ได้ขยายการศึกษาไปสู่ส่วนภูมิภาคให้ทั่วถึงและมีการจัดการศึกษาทางไกลไปยังหมู่บ้านชนบทต่าง ๆ ทั้งนี้ก็เพื่อแก้ปัญหาการรู้ไม่เท่าทันกับความเจริญของโลกยุคปัจจุบันนั่นเอง ถ้าพิจารณารูปแบบของการศึกษาการจัดการศึกษา ตามความคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีในข้อนี้สอดคล้องกับการศึกษาแบบเสรี

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีซึ่งมองไกลไปถึงอนาคตของประเทศเห็นว่าปัญหาสำคัญในการจัดการศึกษาของประเทศสยาม อยู่ที่ว่าจะจัดแผนเส้นราบหรือแผนเส้นตั้ง คือสร้างคนส่วนน้อยหรือคนส่วนใหญ่ให้ได้รับการศึกษาถึงระดับอุดมศึกษา

“ปัญหาสำคัญในการจัดการศึกษาของประเทศสยามซึ่งทางการจะต้องตัดสินใจแต่เบื้องต้นนั้น อยู่ที่ว่าจะจัดแผนเส้นราบหรือแผนเส้นตั้ง ความเร่งร้อนที่ต้องการคนเข้ารับราชการในตำแหน่งสำคัญ และในงานเทคนิคซึ่งประเทศจัดใหม่จะต้องรีบจำ กับความรักสงบของประชาชนทั่วไปสนับสนุนให้ใช้แผนเส้นตั้ง แต่

วิทยาลัยและโรงเรียนอุดมศึกษาจัดได้แพร่ ทั้งจะต้องตั้งฐานรับให้แข็งแรงคือมีโรงเรียนประถมมัธยมเลี้ยงเพียงพอ การเงินซึ่งอัดคั่งอยู่มากเข้ามาหักล้างให้จัดไปในทางแผนเส้นราบ พร้อมด้วยคติที่ว่า ไม่ต้องปั้นเทวดา

ก็ได้ เมื่อยกมนุษย์ขึ้นทั้งกะบิกก็ได้เทวดาเอง คำตัดสินใจจึงเป็นไปในทางเลือกจัดแผนเส้นราบ ให้ได้รูปเป็น การศึกษาชาติที่เรียกว่า national education..." (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ 2462)

ชีวประวัติของโมริ อาริโนริ รัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการคนแรกของญี่ปุ่นสมัยเมจิ

โมริ อาริโนริ (Mori Arinori) เกิดเมื่อ ปี ค.ศ.1868 (พ.ศ.2411) เป็นบุตรชายคนที่ 5 ของครอบครัว ซามูไร ตระกูลชินาสึ (Shinazu) เมืองคาโกชิม่า (Kagashima) แคว้นซัตซุม่า (Satsuma) ในวัยเยาว์เขาได้รับ แบบจีนโบราณ (ขงจื้อ) และแบบตะวันตกในโรงเรียนประจำแคว้นขณะอายุ 12-13 ขวบ เมื่ออายุได้ 14 ขวบ นักเรียนหนุ่มผู้นี้ได้แสดงความกระตือรือร้นศึกษาวิทยาการของตะวันตก เมื่อเขาได้อ่านหนังสือว่าด้วยการ ป้องกันประเทศชายฝั่ง (kaikoku meidan) ที่พี่ชายของเขา นำติดตัวมาจากเมืองเอโดะ (โตเกียว) จนกระทั่ง เกิดความคิดว่า จะต้องศึกษาวิทยาการทางทหารและอื่นๆ จากตะวันตก ความคิดของเขานี้ขัดแย้งกับ บรรยายกาศภายในแคว้น (Han) ซัตซุม่า ที่ขณะนั้นมีเสียงเรียกร้องให้ขับไล่ตะวันตกออกไป (ขบวนการนี้เรียก ในภาษาญี่ปุ่นว่า Joi หรือในภาษาอังกฤษว่า Expel the Barbarian Movement) อย่างไรก็ตามในระยะต่อมา ความคิดของเขาได้รับการสนับสนุนจากผู้นำในคณะผู้ปกครองแคว้นซัตซุม่า ตั้งแต่ปี ค.ศ.1863 (พ.ศ. 2406) เป็นต้นมาเมื่อปีนี้เองที่รัฐบาลแคว้นซัตซุม่าได้ทำสงครามกับกองเรืออังกฤษจนถูกกองเรืออังกฤษที่มีแสนยานุภาพและเทคโนโลยีที่เหนือกว่า จนเมืองหลวงของแคว้น ถูกยิงถล่มพินาศย่อยยับ ในปี ค.ศ.1865 รัฐบาลแคว้นซัตซุม่าได้สำนึกและตระหนักถึงความก้าวหน้าของประเทศตะวันตกแล้ว รัฐบาลแคว้นซัตซุม่า ได้มีการประกาศโครงการค้นคว้าการทหารสมัยใหม่ โดยการส่งนักเรียนไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษ ปรากฏว่าโมริ อาริโนริได้รับเลือกให้เป็น 1 ใน 15 ของคณะนักเรียนญี่ปุ่นที่ไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษ (ประเสริฐ จิตติวิฒนพงศ์, 2525)

การศึกษาและประสบการณ์จากต่างประเทศ

ในขณะที่โมริ อาริโนริไปศึกษาที่มหาวิทยาลัยลอนดอน (London University) ในปี ค.ศ.1865 โมริ อาริโนริ เพิ่งอายุได้ 19 ปี เขาศึกษาที่อังกฤษอยู่ 2 ปี (ค.ศ.1865-1869) ก็ย้ายไปศึกษาต่อที่สหรัฐอเมริกา อีก 1 ปี (ค.ศ.1869-1868) มีข้อสงสัยเกิด ดังในช่วงปี ค.ศ.1869-1868 ที่มีการโค่นล้มอำนาจของรัฐบาลโช กุนโตกุ กาวะ (Bakufu) โดยผู้นำจากแคว้นซัตซุม่า และแคว้นโจชูเป็นแกนนำนั้น โมริ อาริโนริไม่ได้มีส่วน เกี่ยวข้องด้วย เขากำลังทุ่มเทเวลาอยู่กับการศึกษาเหตุแห่งความรุ่งเรืองของสหรัฐอเมริกา ซึ่งเขาพบว่าเป็น การศึกษานี้เอง ข้อสงสัยเกิดอีกประการหนึ่ง คือ โมริ อาริโนริ ได้เห็นสภาพบ้านเมืองในโลกตะวันตก กว้างขวางมาก รวมทั้งรัสเซียซึ่งเขาได้ไปทัศนศึกษาขณะที่เป็นนักเรียนอยู่ที่ลอนดอนประเทศอังกฤษ แต่ ประเทศที่เขาประทับใจที่สุดคือสหรัฐอเมริกา ด้วยเหตุว่าเป็นประเทศใหม่ ซึ่งกำลังพัฒนาประเทศอย่าง รวดเร็ว ซึ่งเหมาะสำหรับญี่ปุ่นที่จะศึกษาบทเรียนได้ คนอเมริกันคงจะมีท่าที่เป็นมิตรกับโมริ อาริโนริมาก จนกระทั่งได้ฝากความประทับใจแก่เขาอย่างยิ่ง (ประเสริฐ จิตติวิฒนพงศ์, 2525) จึงเป็นที่น่าเชื่อได้ว่าการ ไปเรียนที่สหรัฐอเมริกาของโมริ อาริโนริ ถือเป็นประสบการณ์ชีวิตอันล้ำค่า เพราะทำให้เขาใช้ความรู้เกี่ยว การเมืองแบบประชาธิปไตยและจิตวิญญาณการศึกษาแบบอเมริกัน (Zhen Wana and Junyi Gu, 2001 1)

การเข้ารับราชการ

ในกลางปี ค.ศ.1868 โมริ อาริโนริกลับมาญี่ปุ่นพร้อมประสบการณ์ “นักเรียนนอก” ถึง 3 ปีในอังกฤษและสหรัฐอเมริกา ผู้นำรัฐบาลเมจิผู้มีอำนาจสูงสุดคืออิwakura โตโมมิ (Iwakura Tomomi) ได้มอบหมายงานด้านการบริหารระบบรัฐบาลให้แก่เขา เนื่องจากโมริ อาริโนริ ได้เห็นงานปกครองของอังกฤษมากมาย และมีเพียงเขาคนเดียวเท่านั้นที่ศึกษาอยู่ต่างประเทศยาวนานกว่าผู้นำบางคนเช่น อิตโต อิโรบุมิ (Ito Hirobumi) อินโนเอะ คาโอรุ (Inoue Kaoru) ก็เคยไปศึกษาต่างประเทศแต่ทั้งสองคนนี้ไปศึกษาในช่วงเวลาสั้นๆ ราว 6 เดือนเท่านั้น อาจกล่าวได้ว่าโมริ อาริโนริ เป็นผู้มีความรู้ในเรื่องกิจการพลเรือนทั้งหลายดีที่สุดในขณะนั้น และแน่นอนที่สุดเขาเป็นเพชรเม็ดงามในเรื่องความรู้และความคิดแบบสมัยใหม่ (ประเสริฐ จิตติ วัฒนพงศ์, 2525)

ความคิดของโมริ อาริโนริในหลังจากกลับจากต่างประเทศใหม่ๆ เป็นแบบที่เรียกร้องให้เลิกจารีตและประเพณีอันเก่าแก่ดั้งเดิมเสีย แล้วหันมารับธรรมเนียมปฏิบัติแบบมือใหม่ของตะวันตก เช่นหลักความเสมอภาค ฯลฯ ปรากฏว่าโมริ อาริโนริ ต้องเผชิญกับการต่อต้านจากพวกหัวเก่า และความคิดของเขาล้ำหน้าเกินไป เช่นในปี ค.ศ.1869 เขาได้เสนอต่อที่ประชุมผู้นำรัฐบาลเมจิ (Kogisho) ให้ยกเลิกธรรมเนียมการพกดาบซามูไรอันแสดงถึงความเป็นอภิสิทธิ์ชนของชนชั้นซามูไรเสีย ปรากฏว่าเขาถูกต่อต้านจากผู้นำรัฐบาลเมจิส่วนใหญ่จนถึงกับต้องประกาศลาออกจากทุกตำแหน่ง แล้วกลับไปใช้ชีวิตที่บ้านเกิดที่แคว้นซัตซุม่า

เมื่อโมริ อาริโนริผู้มีความคิดก้าวหน้าเกินไปจนต้องประสบความผิดหวังและกลับไปอยู่บ้านเกิดที่แคว้นซัตซุม่าในกลางปี ค.ศ.1869 ในระหว่างปีเศษที่เขาอยู่ที่แคว้นซัตซุม่านี้ เขาได้เปิดโรงเรียนสอนวิทยาการตะวันตกให้แก่คนรุ่นหนุ่มสาวของแคว้นซัตซุม่า และนำความรู้ที่ร่ำเรียนมา 3 ปี มาใช้เป็นประโยชน์ โดยทำบันทึกเสนอการปรับปรุงระบบการศึกษาและรัฐบาลแคว้นซัตซุม่า แต่รัฐบาลของแคว้นซัตซุม่า ก็ไม่มีอำนาจหน้าที่เรื่องการศึกษาจนกว่าจะมีรัฐบาลกลางจนกว่าจะถึงปี ค.ศ.1871 อย่างไรก็ตามในปลายปี ค.ศ.1870 โมริ อาริโนริ ได้ถูกรัฐบาลกลางเมจิเรียกตัวให้มาแต่งตั้งให้เป็นทูต (Diplomat) ประจำสหรัฐอเมริกา ซึ่งเขาได้ปฏิบัติหน้าที่เป็นเวลา 3 ปี

ในระยะเวลา 3 ปี ในสหรัฐอเมริกาของโมริ อาริโนริครั้งนี้ เป็นการไปอยู่ที่สหรัฐอเมริกา ครั้งที่สองของเขา เขาไม่ได้ไปทำงานในฐานะทูตอย่างเดียว แต่เขาได้รับแต่งตั้งให้เป็นที่ปรึกษาของนักเรียนทุนรัฐบาลญี่ปุ่นในสหรัฐอเมริกา อีกด้วย (Zhen Nang and Junyi Gu, 2001) ยิ่งไปกว่านั้น โมริ อาริโนริใช้เวลา 3 ปี ในสหรัฐอเมริกาไปกับการวางแผนสร้างชาติญี่ปุ่นใหม่ โดยอาศัยการศึกษาเป็น “เครื่องมือ” (ไม่ใช่ว่าการศึกษาเพื่อตัวผู้เรียน) ในวันหนึ่งๆ เขาได้ใช้เวลาคิดตั้งคำถามเกี่ยวกับเรื่องการศึกษา (เป็นภาษาอังกฤษที่เขามีความรู้ดีมาก) ไปถามผู้รู้ชาวอเมริกัน เพื่อหาคำแนะนำ เช่น ศาสตราจารย์อีโอดอร์ วูลเซย์ (Theodore D. Wolsey) อดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยเยล และศาสตราจารย์เดวิด เมอร์เรย์ (Dovid Murray) นักการศึกษาของมหาวิทยาลัยเรนเจอร์ของรัฐบาลนิวเจอร์ซีย์ (ท่านผู้นี้ต่อมาได้รับเชิญให้มาเป็นที่ปรึกษากระทรวงศึกษาธิการญี่ปุ่นเป็นเวลายาวนานถึง 5 ปี (ค.ศ.1873-1878)

คำถามที่โมริ อาริโนริถามว่า การศึกษาจะสามารถนำความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจและระเบียบศีลธรรมมาสู่ประเทศญี่ปุ่นได้อย่างไร โดยเฉพาะผลของการศึกษาต่อ (1) ความเจริญรุ่งเรืองของวัตถุ (2) การพาณิชย์ (3) ผลประโยชน์ทางอุตสาหกรรมและเกษตรกรรม (4) สังคมชีวิต ศีลธรรมและสุขภาพของประชาชนและ (5) กฎหมายและการปกครอง (ประเสริฐ จิตติวัฒน์พงศ์, 2525 : 117)

แต่คำตอบที่โมริ อาริโนริพอใจมาก คือ คำตอบของศาสตราจารย์เดวิด เมอร์เรย์ ที่สรุปไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้ (ประเสริฐ จิตติวัฒน์พงศ์, 2529)

“ญี่ปุ่นสามารถทำได้ทุกข้อแต่สำคัญที่สุดคือ โรงเรียนสำหรับฝึกหัดครู คนที่จะให้การอบรมแก่เยาวชนอันมีค่าของชาตินั้น จะต้องได้รับการอบรมให้พร้อมในหน้าที่ด้วย (โดยเฉพาะ) ในเมื่อต้องใช้วิธีการอบรมและสอนวิชาใหม่ๆ...โดยเหตุผลดังกล่าวนี้เองประเทศต่างๆ จึงจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูเพื่อฝึกอบรมครูให้รู้จักหน้าที่”

ข้อความข้างต้นนี้ โมริ อาริโนริ ได้นำมาใช้เมื่อเขาได้ดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการคนแรกของญี่ปุ่นเมื่อปี ค.ศ.1885 เนื่องจากโมริ อาริโนริได้พบกับอิตโต อิโรบูมิ ที่ยุโรป ในขณะที่โมริ อาริโนริ ยังเป็นอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำอังกฤษ ทั้งสองมีความคิดเห็นเรื่องการศึกษาคล้ายคลึง จึงกลายมาเป็นมิตรสหายกัน เมื่ออิตโต อิโรบูมิ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นนายกรัฐมนตรีคนแรกของญี่ปุ่น อิตโต อิโรบูมิ จึงขอร้องให้โมริ อาริโนริ รับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการในรัฐบาลของเขา (สุกัญญา นิธิกร, 2549) การเสนอให้โมริ อาริโนริ ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการครั้งนี้ได้รับการต่อต้านอย่างมากจากฝ่ายอนุรักษนิยม เพราะโมริ อาริโนริเป็นคนที่มีความก้าวหน้า และเคยเสนอให้ยกเลิกประเพณีปฏิบัติดั้งเดิมหลายอย่าง เช่น การให้ยกเลิกการพกดาบ และให้มีภรรยาได้เพียงคนเดียว เป็นต้น แม้แต่องค์สมเด็จพระจักรพรรดิเมจิเอง ก็ไม่ทรงเห็นด้วยกับอิตโต อิโรบูมิ และแนะนำให้เขาแต่งตั้งคนอื่นแทน แต่อิตโต อิโรบูมิก็ก็นิกรานที่จะแต่งตั้งโมริ อาริโนริ (สุกัญญา นิธิกร, 2549) กระนั้นก็ตามภาพลักษณ์ของเขาในความเป็นคนหัวสมัยใหม่ และนิยมตะวันตกที่ติดตัวของโมริ อาริโนริ มาตลอด อันเป็นผลมาจากการได้รับการศึกษาจากโลกตะวันตกทั้งอังกฤษและสหรัฐอเมริกายาวนานหลายปี (Duke, 2009)

แนวความคิดทางการศึกษาของโมริ อาริโนริ

อาจกล่าวได้ว่าโมริ อาริโนริ เป็นคนหัวสมัยใหม่และนิยมตะวันตก ในเรื่องแนวทางการศึกษานั้นโมริ อาริโนริไม่เคยศึกษาวิชาครุศาสตร์หรือวิชาการบริหารการศึกษาตามหลักสูตรใดๆ มาเลย เขาได้ความรู้มาจากการประสบการณ์ชีวิตในตะวันตก จากการรู้จักคุ้นเคยกับชาวตะวันตกและได้ถามจากปราชญ์ทางการศึกษาชาวตะวันตก เขาเป็นนักคิดและนักปฏิบัติจนกลายเขื่อนักวางแผนหรือวางนโยบายทางการศึกษามากกว่าเป็นนักวิชาการ

แนวความคิดทางการศึกษาของโมริ อาริโนริ อาจจะแยกได้เป็น 6 ประเด็น ดังนี้

1) ความหมายของการศึกษา โดยส่วนตัวของโมริ อาริโนริ ชื่นชอบอุดมการณ์ทางการศึกษาของเยอรมันมากเขาเห็นด้วยที่ว่าการศึกษาเพื่อรับใช้ชาติหรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง การศึกษามีไว้เพื่อสร้างชาติ

และเขาย้ำว่าการเรียนรู้กับเรื่องการศึกษาเป็นเรื่องที่แยกออกจากกัน โดยการเรียนรู้คือสิ่งที่ชนชั้นนำได้รับจากสถาบันอุดมศึกษา ส่วนการศึกษาสำหรับประชาชนทั่วไป จะเน้นที่ความรู้ภาคปฏิบัติและฝึกฝนทางด้านจริยธรรม (สมเกียรติ ชอบพล, 2534)

2) จุดมุ่งหมายของการศึกษา เขาเห็นว่าวิธีทางที่ดีที่สุดในการศึกษาคือ การศึกษาไม่ใช่เพื่อผู้เรียนแต่เพื่อประเทศชาติ หน้าที่ของคนญี่ปุ่นคือจะต้องพยายามทำให้ญี่ปุ่นเจริญก้าวหน้าจากอันดับ 3 ของโลก ดังที่เป็นอยู่ในเวลานั้น ให้ก้าวขึ้นมาเป็นอันดับ 2 และเมื่อใดที่ญี่ปุ่นประสบความสำเร็จในอันดับ 2 ก็จะทำให้ก้าวขึ้นไปเป็นอันดับหนึ่งและสุดท้ายคือการก้าวขึ้นไปเป็นชาติชั้นนำของโลก (Jansen, 2000 : Schoppa, 1991) พื้นฐานการศึกษาคือการยกระดับของผู้คนให้สูงขึ้น การศึกษาคือการปลูกฝังประชาชนให้มีความเฉลียวฉลาด สามารถปฏิบัติหน้าที่อย่างเหนียวแน่นในฐานะประชาชนของประเทศที่มีองค์จักรพรรดิ เป็นประมุขดังนั้นเป้าหมายของการศึกษาในโรงเรียน จะต้องเป็นไปเพื่อสร้างคนให้เฉลียวฉลาดเพื่อประเทศชาติไม่ใช่เพื่อตัวเด็กนักเรียนแต่ละคน การวิจัยในมหาวิทยาลัยก็เช่นเดียวกัน ต้องเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของประเทศชาติเป็นหลักไม่ใช่เพื่อประโยชน์ของนักวิชาการคนๆ นั้น (วรินทร์ วูวงศ์, 2546)

3) ประโยชน์ของการศึกษา โมริ อาริโนริ มีแนวคิดว่าการศึกษาจะช่วยส่งเสริมการอุตสาหกรรมและการเติบโตทางเศรษฐกิจ (Schoppa, 1991) นอกจากเขายังเสนอหลัก 3 ประการ คือ (ประเสริฐ จิตติวัฒน์พงศ์, 2529 : 26) (1) การศึกษาเพื่อความรุ่งเรืองและความเข้มแข็งของรัฐ (2) การศึกษาเพื่อแสงสว่างและปัญญาที่จะปรับเปลี่ยนจิตสำนึกเก่าๆ และ (3) การศึกษาเพื่อรักษาโครงสร้างการเมืองแห่งชาติ ในประเพณีเดิมของญี่ปุ่น ดังคำพูดของเขาตอนหนึ่งว่า (ยุพา คลังสุวรรณ, 2547 : 45 ; วรินทร์ วูวงศ์, 2546)

“ตั้งแต่ประเทศญี่ปุ่นสร้างชาติมา ปกครองประเทศโดยจักรพรรดิที่สืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์เดียวไม่เคยมีประเทศใดมาลบล้างดูหมิ่น เราชาวญี่ปุ่นซึ่งมีจักรพรรดิเป็นประมุขล้วนมีจิตวิญญาณพร้อมปกป้องรักษาแผ่นดิน และปฏิบัติตามคำสอนด้วยความซื่อสัตย์จงรักภักดี”

นอกจากนี้ศาสตราจารย์เมอร์เรย์ ยังให้ข้อเสนอแนะต่อโมริ อาริโนริ อีก คือ (ประเสริฐ จิตติวัฒน์พงศ์, 2525 : 119) “....เรื่องการศึกษานั้นได้รับการยกย่องอย่างถูกต้อง โดยรัฐบาลทั้งหลายว่าเป็นเรื่องสำคัญที่สุดในบรรดาภาระทั้งหลายของเขา.....บทบาทด้านอื่นๆ ของรัฐบาลมีความสำคัญเป็นรองประเทศซึ่งมีอิทธิพลที่สุดในประวัติศาสตร์โลกสมัยใหม่ที่เจริญในทางโคทรพย์และอำนาจนั้น คือประเทศที่เอาใจใส่ต่อการศึกษาเป็นพิเศษ”

4) หลักสูตรการศึกษา แนวคิดของโมริ อาริโนริต่อหลักสูตรการศึกษาแม้จะดูเหมือนเป็นแบบใหม่แต่ก็มีลักษณะอนุรักษนิยมและชาตินิยม วิชาสำคัญที่นักเรียนจะต้องเรียนคือ วรรณคดีญี่ปุ่นและจีน ประวัติศาสตร์ และภูมิปัญญาโดยคำขวัญของเขาที่ให้นักเรียนขึ้นประณมยัตถ์คือ “ดักดีศรี มิตรภาพ และการเชื่อฟัง (วุฒิชัย มูลศิลป์, 2549) การเชื่อฟังคือ การเชื่อฟังรัฐหรือองค์จักรพรรดิ หลักการของการศึกษานี้มาจนถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง (ค.ศ.1939-1945 หรือ พ.ศ.2482-2488) แกนกลางหลักของการศึกษาญี่ปุ่นที่พระราชกฤษฎีกาปี ค.ศ.1890 คือ การเน้นศีลธรรม ความกลมเกลียวทางสังคม และ

ความจงรักภักดี การศึกษาจึงเป็นเครื่องมือของรัฐบาลในการสอนการเมืองและการปกครอง (ยุพา คลังสุวรรณ, 2547)

ดังที่กล่าวแล้วว่าโมริ อาริโนริ แยกการเรียนรู้ออกจากกันเด็ดขาดที่ว่า การเรียนรู้หรือการแสวงหาวิชาการ โรงเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษาเป็นสถานที่สำหรับการศึกษา ซึ่งมีจุดมุ่งหมายคือฝึกฝนประชาชนให้แต่ละบุคคลเข้าใจหน้าที่ของตนในฐานะประชาชนญี่ปุ่น ยึดมั่นในจริยธรรมและเข้าถึงความสุขในชีวิต ส่วนมหาวิทยาลัยแห่งจักรวรรดิเป็นสถานที่แสวงหาวิชาการโดยการได้ส่วนโดยลึกซึ่งในสังขารของสรรพสิ่งหรือสร้างผู้ที่จะปฏิบัติงานในอาชีพต่างๆ (ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์, 2529)

5) การจัดการศึกษา โมริ อาริโนริ ได้ปฏิรูประบบโรงเรียนและให้รัฐบาลออกพระราชกฤษฎีกาในการจัดระบบการศึกษาของญี่ปุ่น โดยประกาศใช้พระราชกฤษฎีกาการศึกษา 4 ฉบับ คือ (ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์, 2525) (1) พระราชกฤษฎีกามหาวิทยาลัยแห่งจักรวรรดิ (Teikoku Dagako rei) (2) พระราชกฤษฎีกาโรงเรียนประถมศึกษา (Shogakko rei) (3) พระราชกฤษฎีกาโรงเรียนมัธยมศึกษา (Chugak ko rei) และ (4) พระราชกฤษฎีกาโรงเรียนฝึกหัดครู (Shihangakko rei) ออกประกาศเมื่อวันที่ 2 มีนาคม และ 10 เมษายน ค.ศ.1886

จากพระราชกฤษฎีกาแสดงให้เห็นว่าบทบาทของมหาวิทยาลัยแห่งจักรวรรดิ คือ การผลิตปัญญาชนระดับสูง โรงเรียนมัธยมศึกษาและโรงเรียนฝึกหัดครูเป็นการศึกษาในระดับกลางและโรงเรียนประถมศึกษาเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งการศึกษาในระดับนี้ โมริ อาริโนริ ถือว่าเป็นหน้าที่ของบิดามารดาที่จะต้องให้การศึกษากับบุตรของตน และได้มีการกำหนดให้การศึกษาชั้นประถม 3-4 เป็นการศึกษาภาคบังคับในปี ค.ศ.1886 (ชนิตา รักษ์พลเมือง, 2533)

พระราชกฤษฎีกาทั้ง 4 ฉบับนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐาน 4 ประการคือ (รักพงษ์ แซ่ฮิว และสุจิตรา เลิศเสม, 2544 : 21) (1) การศึกษาเพื่อสร้างความเข้มแข็งของรัฐ (2) การศึกษาเพื่อการเปลี่ยนแปลงความคิดแบบเก่าและ (3) การศึกษาเพื่อธำรงไว้ซึ่งเอกราชของชาติ แนวความคิดนี้ต้องการให้วิทยาลัยเป็นแหล่งแสวงหาความรู้ โรงเรียนประถมศึกษาและโรงเรียนมัธยมศึกษาเป็นแหล่งอบรมให้เข้าใจหน้าที่ต่อชาติ จึงเกิดโครงสร้าง 2 ชั้นขึ้นในระบบการศึกษา มหาวิทยาลัยแห่งจักรวรรดิเป็นส่วนยอดของการศึกษา ซึ่งควบคุมความรู้ทางวิทยาศาสตร์จากโลกตะวันตก และเป็นแหล่งสร้างปัญญาชนในเรื่องความรู้ดังกล่าวในขณะที่โรงเรียนเป็นแหล่งเรียนของคนทุกชั้น ระบบการศึกษาจะทำให้คนมีความสามารถ และสอนให้มีความซื่อสัตย์ จงรักภักดีต่อประเทศชาติ

6) การฝึกหัดครู โมริ อาริโนริให้ความสำคัญกับโรงเรียนฝึกหัดครูมากที่สุด โดยเขากำหนดว่าคนที่เป็นครู จะมีคุณลักษณะ 3 ประการคือ (วรินทร์ ววงค์, 2546 ; ยุพา คลังสุวรรณ, 2547) (1) การเชื่อฟัง (Obedience) (2) ความเป็นมิตร (Friendship) (3) มีความสง่างาม (Dignity) เพื่อความเหมาะสมสำหรับการสร้างครูมาสอนนักเรียนในระดับล่าง ระบบโรงเรียนฝึกหัดครูนี้ ได้มีการควบคุมอย่างเข้มงวดโดยรัฐบาลแยกออกจากมหาวิทยาลัย ความสำเร็จ ของระบบการศึกษาแห่งชาติในระดับประถมศึกษานี้ขึ้นอยู่กับคุณภาพของครูอย่างมาก ครูจึงมีบทบาทอย่างสำคัญในการกำหนดความสำเร็จใน

การแข่งขันด้านเศรษฐกิจและการทหารของชาติกับนานาประเทศ จากการเล็งเห็นบทบาทที่สำคัญของครู ดังกล่าวโมริ อาริโนริ จึงทุ่มเทในเรื่องการปฏิรูประบบโรงเรียนฝึกหัดครูอย่างจริงจัง โดยเริ่มตั้งแต่การคัดเลือกนักเรียนที่เข้ามาเรียนในโรงเรียนฝึกหัดครู เขาได้ขอให้ผู้นำท้องถิ่นต่างๆ คัดเลือกนักเรียนที่ดีที่สุดของชุมชนนั้นๆ มาเรียน และเมื่อเรียนสำเร็จก็จะถูกส่งกลับไปเป็นครูผู้สอนของโรงเรียนในชุมชนต่อไป (สุกัญญา นิธิกร, 2549)

จึงเห็นได้ว่าโรงเรียนฝึกหัดครูของญี่ปุ่นมีลักษณะเฉพาะตัว ซึ่งแตกต่างจากการศึกษาในระดับอื่นๆ กล่าวคือ มีลักษณะดังต่อไปนี้ (ประเสริฐ จิตติวัฒน์พงศ์, 2529) (1) เป็นหลักสูตรที่เข้มงวดและมีระเบียบกฎเกณฑ์มาก เช่น นักเรียนในโรงเรียนฝึกหัดครู จะไม่ได้รับอนุญาตให้เลือกวิชาเรียน ตามความชอบของตน เนื่องจากว่าพวกเขาจะเป็นครูของเด็กๆ ในอนาคต (2) รับเฉพาะผู้สมัครที่หัวหน้าเขตปกครองระดับอำเภอ (Gun ku) เสนอรายชื่อมา (3) ผู้ที่จบการศึกษามีข้อผูกพันที่จะต้องทำงานสอนเพื่อชดเชยทุนการศึกษาที่ได้รับ

นักเรียนฝึกหัดครูส่วนใหญ่มาจากครอบครัวชาวนาฐานะต่ำหรือปานกลาง การฝึกอบรมที่พวกเขาได้รับมาจากชุมชนบทนั้น มีลักษณะที่ยึดระเบียบแบบเป็นใหญ่ (Patriarchal Order) เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว ก็จะเดินทางกลับบ้านเกิดในฐานะครูโรงเรียนท้องถิ่น ซึ่งการศึกษอบรมโดยผ่านครูเหล่านี้นี้เอง ที่ทำให้สำนักแห่งชาติด้านความสามัคคีได้รับการปลูกฝังมาอย่างดียิ่ง

มีข้อที่น่าสังเกตว่า การฝึกฝนอบรมนักเรียนฝึกหัดครูจะใช้วิธีการฝึกแบบทหารเพื่อปลูกฝังให้นักเรียนฝึกหัดครูมีคุณลักษณะ 3 ประการ คือ (ประเสริฐ จิตติวัฒน์พงศ์, 2525) (1) การเชื่อฟังหรือ Junjun คือข้อปฏิบัติต่อผู้บังคับบัญชา (2) มิตรภาพ หรือ Yujo คือข้อปฏิบัติต่อมิตรผู้มีฐานะเสมอกัน และ (3) เกียรติยศหรือ Igi คือข้อปฏิบัติต่อนักเรียนผู้มีฐานะต่ำกว่า และเพื่อให้เกิดบุคลิกภาพ 3 ประการ ดังกล่าวทุกสัปดาห์ๆ นักเรียนฝึกหัดครู จะมีการออกกำลังกายแบบทหารครั้งละ 6 ชั่วโมง โดยให้นักเรียนฝึกหัดครูทุกคนอยู่หอพัก มีการสอนแบบทหาร ซึ่งจะใช้เสียงนกหวีดควบคุมการใช้ชีวิตของนักเรียนฝึกหัดครูเหล่านั้น (วรินทร์ ววงค์, 2546)

โมริ อาริโนริเคยกล่าวปาฐกถาที่โรงเรียนฝึกหัดครูแห่งหนึ่งเมื่อวันที่ 19 ธันวาคม ค.ศ. 1885 แสดงให้เห็นบทบาทและหน้าที่ของครู ดังมีความตอนหนึ่งว่า “....ครูนั้นมีภาระจะต้องพาชาติญี่ปุ่นให้ก้าวหน้าไปสู่ฐานะตำแหน่งที่สูงสุดในโลกทั้งหมด....” (ประเสริฐ จิตติวัฒน์พงศ์, 2525) และมีข้อสังเกตอีกว่าครูใหญ่ของโรงเรียนฝึกหัดครูส่วนใหญ่เป็นนายทหารของกระทรวงกลาโหมมาก่อน ซึ่งการฝึกวิชาพลศึกษาและวินัยทหารกลายเป็นวิชาหนึ่งในโรงเรียนชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษา อย่างไรก็ตามการฝึกฝนแบบทหารแบบนี้ทำกันอย่างจริงจังมากในโรงเรียนฝึกหัดครูทั้งในส่วนกลางและต่างจังหวัด

วิเคราะห์

จากข้อมูลที่ศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดทางการศึกษาของผู้นำทางการศึกษาของไทย คือเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีอติตตเสนาบดีกระทรวงธรรมการ (ศึกษาธิการ) สมัยรัชกาลที่ 6 และแนวความคิดของโมริ

อารีโนริผู้นำทางการศึกษาของญี่ปุ่นสมัยเมจิข้างต้น จะพบความเหมือนและความแตกต่างเกี่ยวกับชีวิตและผลงานของบุคคลทั้งสองท่านได้อย่างชัดเจน

ในแง่ของความคล้ายคลึงกัน ระหว่างแนวคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีของไทยและโมริ อารีโนริของญี่ปุ่น จะเห็นว่า **ประการแรก** ทั้งเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีและโมริ อารีโนริ ต่างก็เคยมีผลการเรียนดี ตั้งแต่สมัยเป็นนักเรียน โดยเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีสอบไล่ได้ที่ 1 ของนักเรียนรุ่นเดียวกัน จนได้รับพระราชทานรางวัลจากรัฐบาลที่ 5 ถึง 2 ครั้งคือเมื่ออายุ 12 ปี และ 18 ปี ส่วนโมริ อารีโนริ ไม่มีหลักฐานปรากฏว่ามีผลการเรียนดีเยี่ยมเพียงใด แต่ก็พอจะอนุมานได้ว่าการที่เขาได้รับทุนจากรัฐบาลแคว้นซัตซุม่าไปศึกษาต่อในประเทศอังกฤษ ก็น่าเชื่อได้ว่าเขาจะต้องเป็นผู้มีผลการเรียนระดับแนวหน้าอย่างแน่นอน **ประการที่สอง** ทั้งเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีและโมริ อารีโนริ ต่างก็ได้เป็นนักเรียนนอก และมีประสบการณ์ทางการศึกษาจากต่างประเทศเหมือนกัน โดยที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้ไปศึกษาต่อประกาศนียบัตรทางวิชาชีพครูที่กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ เมื่อกลับมารับราชการ ณ ประเทศสยาม ก็ได้รับมอบหมายจากรัฐบาลให้เดินทางไปดูงานด้านการจัดการศึกษาในประเทศอินเดียและพม่ารวมถึงการเดินทางไปศึกษาดูงานด้านการจัดการศึกษาในประเทศญี่ปุ่นอีก 2 ครั้ง ซึ่งถือเป็นประสบการณ์ที่มีประโยชน์ต่อวงการการศึกษาไทย และเช่นเดียวกับโมริ อารีโนริ เขาได้รับทุนรัฐบาลแคว้นซัตซุม่าไปศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยลอนดอน ประเทศอังกฤษเป็นเวลา 3 ปี และย้ายไปศึกษาต่อที่สหรัฐอเมริกาอีก 1 ปี ภายหลังจึงได้เป็นเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำกรุงลอนดอน และเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำกรุงวอชิงตัน ซึ่งถือว่าเป็นประสบการณ์อันล้ำค่าของโมริ อารีโนริอย่างยิ่ง **ประการที่สาม** ทั้งเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีและโมริ อารีโนริ ต่างก็ได้เข้ารับราชการทั้งคู่ โดยเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้เป็นข้าราชการกระทรวงธรรมการ (ศึกษาธิการ) จนเป็นถึงเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ในช่วงปี พ.ศ.2459-2469) ส่วนโมริ อารีโนริได้เริ่มต้นจากการเป็นข้าราชการการทูต โดยดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษและเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำกรุงวอชิงตัน สหรัฐอเมริกา ปี ค.ศ.1885 จึงได้รับเชิญจากอิโต ฮิโรbumi นายกรัฐมนตรีของญี่ปุ่นให้มาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการคนแรก จนถึงปี ค.ศ.1887 **ประการที่ 4** ทั้งเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีและโมริ อารีโนริ ต่างก็มีบทบาทสำคัญในการปฏิรูปการศึกษาของไทยและญี่ปุ่น กล่าวคือเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นผู้ผลักดันให้มีการออกพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 อันเป็นการจัดการศึกษาภาคบังคับแก่ปวงชนชนไทย ในขณะที่โมริ อารีโนริ ผลักดันให้มีการประกาศใช้พระราชกฤษฎีกา 4 ฉบับของญี่ปุ่น คือ พระราชกฤษฎีกามหาวิทยาลัยแห่งจักรวรรดิ พระราชกฤษฎีกาโรงเรียนประถมศึกษา พระราชกฤษฎีกาโรงเรียนมัธยมศึกษา และพระราชกฤษฎีกาโรงเรียนฝึกหัดครูในปี ค.ศ.1886

ในส่วนที่เป็นความแตกต่างของแนวคิดทางการศึกษา ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีของไทยกับโมริ อารีโนริของญี่ปุ่น มีดังนี้ **ประการแรก** เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีศึกษาเล่าเรียนมาทางวิชาชีพครูโดยเฉพาะ และได้ไปศึกษาต่อในสายวิชาชีพครูที่ประเทศอังกฤษและกลับมารับราชการเป็นครูสอนที่โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์อีกด้วยและเติบโตจากการรับราชการถึง ปลัดทูลฉลอง (ปลัดกระทรวง) และ

เสนาบดี (รัฐมนตรีว่าการ) กระทรวงธรรมการ (กระทรวงศึกษาธิการ) ในที่สุด ในขณะที่โมริ อาริโนริ นั้น เขาไม่เคยศึกษาวิชาครุศาสตร์ (วิชาครู) ตามหลักสูตรใดมาเลย แนวความคิดทางการศึกษาของเขาได้มาจากประสบการณ์ในต่างประเทศ จากการไต่ถามผู้รู้ทั้งหลาย กล่าวอย่างง่ายที่สุดก็คือโมริ อาริโนริ ไม่ใช่ นักการศึกษาโดยแท้จริง แต่เขาเป็นนักวางแผนหรือวางนโยบายทางการศึกษามากกว่า **ประการที่สอง** ความแตกต่างด้านปรัชญาการศึกษาหรือจุดมุ่งหมายของการศึกษา กล่าวคือ แนวคิดทางการศึกษาของ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี จะเน้นการศึกษาเพื่อให้มีความรู้ทางวิชาชีพ เพื่อดำรงชีพ การศึกษาเพื่อสร้าง สติปัญญาและเป็นผู้มีคุณธรรม ศีลธรรมจรรยา อันเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนโดยตรง โดยเฉพาะการเข้ารับ ราชการ แต่กรณีของโมริ อาริโนริ เขามองว่าการศึกษาไม่ใช่เป็นไปเพื่อประโยชน์ต่อตัวผู้เรียน แต่เน้นที่รัฐ อย่างเดียว นั่นคือ การศึกษาเพื่อประเทศชาติ หน้าที่ของชาวญี่ปุ่น ที่จะต้องพยายามทำให้ญี่ปุ่น เจริญก้าวหน้าให้ทัดเทียมกับต่างประเทศ และก้าวไปสู่ประเทศอันดับหนึ่งของโลกให้ได้ นี่เป็นความ แตกต่างที่เห็นได้ชัดเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาหรือจุดมุ่งหมายของการศึกษาระหว่างไทยกับญี่ปุ่น **ประการที่สาม** แนวคิดเกี่ยวกับโรงเรียนฝึกหัดครู กล่าวคือ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี มองว่าคุณสมบัติ ของนักเรียนฝึกหัดครู จะต้องเป็นผู้มีความรู้ดีในวิชาที่ตนเองเป็นผู้สอนแล้วยังจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับ วิธีการสอนอีกด้วย ในขณะที่โมริ อาริโนริ เห็นว่าการฝึกอบรมนักเรียนฝึกหัดครูจะต้องมีวิธีการฝึกอบรม อย่างเข้มงวดแบบทหารเพื่อให้มีบุคลิก 3 แบบ คือ การเชื่อฟัง มิตรภาพ และเกียรติยศ ทั้งนี้ก็เพื่อทำหน้าที่ สร้างชาติญี่ปุ่น

สรุป

ความแตกต่างทางความคิดของบุคคลทั้งสองฝ่าย ย่อมเป็นผลมาจากผลการดำเนินงานทาง การศึกษาของประเทศทั้งสองที่แตกต่างกันอย่างมาก อาทิเช่น ญี่ปุ่นจัดตั้งกระทรวงศึกษาธิการก่อนไทย 21 ปี ญี่ปุ่นเริ่มการศึกษาภาคบังคับก่อนไทย 49 ปี และยังขยายการศึกษาภาคบังคับเป็น 6 ปี จนมีจำนวน นักเรียนเมื่อปี ค.ศ.1900 (พ.ศ.2443) ถึง 5.32 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 81.48 ขณะที่ของไทยมีจำนวน นักเรียนเพียง 83,966 คน และญี่ปุ่นยังจัดตั้งมหาวิทยาลัยอีกหลายแห่งทั้งของรัฐบาลและเอกชน นอกจากนี้ญี่ปุ่นยังส่งคนไปเรียนต่างประเทศเป็นปริมาณที่สูงกว่าไทยมาก และเช่นเดียวกับญี่ปุ่นก็จ้าง ผู้เชี่ยวชาญและครูอาจารย์ต่างประเทศมาสอนเป็นจำนวนที่มากกว่าไทย (วุฒิชัย มูลศิลป์, 2549) ดังนั้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจึงยอมรับความสำเร็จของการจัดการศึกษาของญี่ปุ่นว่า “เป็นเพราะ” ญี่ปุ่นมี พื้นฐานดีอยู่แล้วโรงเรียนก็มีอยู่แล้ว นักเรียนก็มีอยู่แล้ว เป็นแต่ฝึกหัดครูให้สอนวิชาใหม่ (วุฒิชัย มูลศิลป์, 2549)

เอกสารอ้างอิง

- กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2462). *เอกสาร ร.6 ศธ. 42/13 การประชุมอุปราชาและสมุหเทศาภิบาล พ.ศ. 2462* (หน้า 5-6). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.
- ขุนวิรุฬห์จรรยา. (2501). เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา). ใน *ประวัติครู 2501*. ครูสภา.
- คลทาร์ตัน พรหมประดู. (2539). *ความคิดทางการศึกษาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี* [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่].
- เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี. (2530). *ธรรมจริยา* (เล่ม 4). บรรณกิจ.
- ชนิตา รักษ์พลเมือง. (2533). การพัฒนาการด้านการศึกษาของประเทศญี่ปุ่น. ใน *ญี่ปุ่นศึกษา*. สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- แน่น้อย ตติรานนท์. (2519). *เสนาบคักระทรวงธรรมการในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช* [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].
- ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์. (2525). *นักคิดญี่ปุ่น*. โอเดียนสโตร์.
- ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์. (2529). *การศึกษากับการพัฒนาประเทศญี่ปุ่น*. โรงพิมพ์รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์.
- ยุพา คลังสุวรรณ. (2547). *ญี่ปุ่นสร้างชาติด้วยความจงรักภักดี: ภูมิหลังทางวัฒนธรรมของสังคมญี่ปุ่น*. มติชน.
- รักพงษ์ แซ่โซว และ สุจิตรา เลิศเสม. (2544). การปฏิรูปการศึกษาในยุคเมจิ. *วารสารญี่ปุ่นศึกษา*, 17(2), 15-25.
- วรินทร์ ววงค์. (2546). *การศึกษากับการสร้างคนแบบญี่ปุ่นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2*. โรงพิมพ์ภาพพิมพ์.
- วุฒิชัย มูลศิลป์. (2549). พัฒนาการทางการศึกษาของไทยสมัยรัชกาลที่ 5 กับญี่ปุ่นสมัยเมจิ: การวิเคราะห์เปรียบเทียบ. *วารสารราชบัณฑิตยสถาน*, 31(4), 1150-1176.
- ศิริ พุทธมาส. (2529). *แนวความคิดทางการเมืองและการศึกษากับบทบาททางการศึกษาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)* [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].
- สมเกียรติ ขอบผล. (2534). *การศึกษาเพื่อการพัฒนาประเทศญี่ปุ่น: แนวคิดและระบบ*. กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- สมพงษ์ จิตระดับ. (2531). ลักษณะสำคัญของการศึกษาไทยในปัจจุบัน. *วารสารครุศาสตร์*, 16(1), 150-163.
- สมพร โกมารทัต. (2559). การสร้างคุณภาพคนด้วยการศึกษาของประเทศไทย. *วารสารมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต*, 11(2), 1-14.
- สุกัญญา นิธิกร. (2549). *การศึกษาไทย-ญี่ปุ่น: ยุคปรับตัวสู่สมัยใหม่ เหตุใดจึงก้าวไกลต่างกัน*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เสนาะจิต สุวรรณโพธิ์ศรี. (2506). พระยาวิทยาปรีชามัตย์. ใน *ประวัติครู*. ครูสภา.

Duke, B. (2009). *The history of modern Japanese education: Constructing the national system, 1872–1890*. Rutgers University Press.

Jansen, M. B. (2000). *The making of modern Japan*. Harvard University Press.

Schoppa, L. J. (1991). *Education reform in Japan: A case of immobilist politics*. Routledge.

Wang, Z., & Gu, J. (2001). The role of Arinori Mori in the establishment of kindergarten education in Japan. *Japan Educational Quarterly*, 20(3), 1–4.